

Ilkka Mäkinen

Snellman kansankirjastoista ja lukemisesta

Mäkinen, Ilkka, Snellman kansankirjastoista ja lukemisesta [Johan Wilhelm Snellman on public libraries and reading]. *Kirjastotiede ja informatiikka*, 11 (1): 10–24, 1992.

Johan Wilhelm Snellman (1806-1881) was a very influential philosopher, journalist and statesman in Finland during the 19th century. His Hegelian philosophy formed a basis for the Finnish national (or the Fennomaniac) movement that in a few decades transformed Finland from a country ruled by a Swedish speaking upper class into a country where the Finnish speaking majority had gained its cultural and political rights. Public libraries (parish libraries) and reading had quite a prominent place in the cultural programme of the Fennomaniacs. The article endeavors to make explicit the philosophical and ideological premises of the Fennomaniac library movement as they are to be found in the writings of J.W Snellman. The task is complicated by the fact that Snellman himself did not write so much on libraries, but the niche for the libraries in his philosophical and ideological edifice can be found. Libraries are related to Snellman's ideas on primary education, vernacular literature and self-education. Snellman followed keenly the progress made in the field of culture, also libraries, in Finland and abroad. He, for instance, noticed with admiration the success of the Manchester library. He also praised nostalgically the reading societies of the Swedish-speaking middle class that were active in Finnish towns from 1794 until the 1830s.

Address: University of Tampere, Department of Library and Information Science, P.O. Box 607, SF-33101 Tampere, Finland.

Johdanto

Tarkastellessani Juha Mannisen bibliografiaa "Sata vuotta J. W. Snellman-kirjallisuutta" totesin, että ainoa "Snellman ja X" -aihe, joka oli käyttämättä oli "Snellman ja kirjastot". Jo tämä seikka, siis puhdas mielenkiinto, olisi riittävä syy mainitun aiheisen kirjoituksen kirjoittamiselle, mutta on muitakin, ajankohtaisempia syitä. Eräät syyt ovat historian merkkipäiviin liittyviä. Pari Suomen kirjastohistorian merkkivuotta lähestyy.

V. 1994 tulee kuluneeksi 200 vuotta siitä, kun ensimmäinen lukuseura ja sen kirjasto perustettiin Vaasaan, ja sitä seuraavana vuonna on kulunut 150 vuotta viipurilaisen J. Pynnisen kirjastoaiheisten kirjoitusten julkaisemisesta *Kanava*-lehdessä. Lukuseurojen kirjastot olivat Snellmanille sivistyneen ihmisen monipuolisia tiedonlähteitä, joita hän muisteli nostalgisesti useaan otteeseen kirjoittajanuransa aikana. Pynnisen taas sanotaan saaneen Snellmanin Saiman kirjoituksista virikkeitä kirjastoaloitteeseensa, tosin välikäsien kautta koska ei ollut ruotsinkielentaitoinen².

Kirjastohistoriallisessa kirjallisuudessa Snellman mainitaan ohimennen tai puhutaan yleisesti kansallisesta heräämisestä rahvaan kirjastojen perustamisen taustatekijänä, mutta tietääkseni tähän mennessä ei ole perusteellisesti selvitetty, mitä Snellman kirjastoista sanoi tai mitä hän niiden hyväksi teki eikä myöskään sitä, mikä voisi olla kirjastojen asema hänen ajatusmaailmassaan. Syy tähän on se, että hän ei julkaissut yhtään (laajempaa) kirjoitusta, jonka pääaiheena kansankirjasto olisi ollut. Hänen kirjoituksiinsa sisältyy kuitenkin lukuisia myönteisiä mainintoja kirjastoista, jotkin erityisen merkitseviäkin. Tässä kirjoituksessa analysoin sellaisia mainintoja ja hahmottelen niiden pohjalta Snellmanin kirjastokäsitystä. Pysin myös etsimään Snellmanin filosofista ja kansansivistysohjelmasta kirjastoille varatun kohdan, vaikka hän ei itse juuri siinä yhteydessä käyttäisikään sanaa "kirjasto". Joka tapauksessa hänen fennomaaniset oppipoikansa, mm. Yrjö Koskinen, Agathon Meurman ja Z.J. Cleve, havaitsivat tuon kirjaston nissin, ja rupesivat sitä täyttämään. Kirjoitukseni päätavoite on siten selvittää, miten Snellman loi edellytyksiä fennomaaniselle kirjastoharrastukselle.

"Tiedonhankinnan filosofia"

Snellmanin kirjastokäsitys on yhteydessä hänen filosofisten peruskatsomustensa kanssa sellaisina kuin hän ne esittää kirjoittamissaan filosofian oppikirjoissa ja omakohtaisesti kehittämi teoksissaan "Versuch einer spekulativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit" (1841³) ja "Läran om staten" (1844⁴). Snellmanin filosofiaa on vaikea esittää lyhyesti ja ymmärrettävästi, mutta pohjimmiltaan siinä pyritään ratkaisemaan se, miten vapaus voidaan yhdistää välttämättömyyteen, miten yksilö sopeutuu yhteiskuntaan, miten ihmiskunnan nykyhetki ja historia voidaan käsittää mielekkääksi eikä vain satunnaisten asiaintilojen sarjaksi. Snellman vastaa tällaisiin kysymyksiin Hegelin hengenfilosofian pohjalta, kuitenkin itsenäisin painotuksin⁵. Varsinaisissa filosofisissa teoksissaan Snellman kehittämi peruskäsitteitä, joita hän sitten saattoi soveltaa käytännön kysymysten ratkaisemiseen lehtikirjoituksissaan ja poliittikkona.

Snellmanin filosofinen perusteos persoonallisuuden ideasta on hyvin abstraktia käsitekehittelyä. Kuitenkin jo sen lähtökohdista voidaan vetää suorat linjat hänen kaikkein konkreettisimpiin

kannanottoihinsa. Nykyajan lukijalle on luonnollisesti vaikeinta hyväksyä "maailmanhengen" käsitettä. Siihen ei kuitenkaan tarvitse sisällyttää mitään mystiikkaa, mikä olisikin ollut kauhistus Snellmanille. Juha Mannisen mukaan "Idee der Persönlichkeit" ja vielä enemmän "Läran om staten" osoittavat Snellmanin irtautumista Hegelistä eikä "Läran om staten" hänen tulkintansa mukaan enää sisällä "mitään oppia aktiivista ylyksilöllisestä hengestä - muun kuin yksilöitä velvoittavan kansallisen ja yleisinhimillisen kulttuurin mielessä"⁶.

Snellmanin mukaan ihminen subjektina on yleisen järjellisen hengen ilmentymä: "Henki voidaan yleensä käsittää substanssiksi, objektiiviseksi hengeksi, maailmanhengeksi. Siten inhimillinen sivistys, humaniteetti, sanan objektiivisessa merkityksessä, ihmiskuntaa hallitsevat siveelliset voimat, joiden palvelija ihminen on, kuuluvat substanssiin, jonka kaikille näille piirteille yhteinen ilmaus on järki, järjellisenä ajatuksena. Yksityinen ihminen ei vasta synnytä näitä, vaan päinvastoin hän - järjellisenä - on näiden synnyttämä." [K. I, s. 407-408]

Ihmisen persoonallinen itsetajunta toteutuu, kun hän tajuaa olevansa maailmanhengen ikuisten päätösten toimeenpanija [K. I, s. 450]. Toiminta on tässä myös tärkeää, ei pelkästään tiedostaminen; ihmisen "täytyy myös tietää, että hänen toimintansa, hänen oma tekemisensä toteuttaa siveellistä maailmanjärjestystä, ollakseen siten tajuinen itsestään itsensä tietävänä substanssina, s.o. sen itsetajuisena todellisuutena." [K.I, s. 451]

Snellman asetti aina ihmisen luonnon edelle ja yläpuolelle. Tässä suhteessa hän erosi romantikoista, jotka ensiksi suuntasivat katseensa luontoon, maisemaan, ihmisen ulkopuolelle. Samoin ihmisluonto oli heille ensisijainen verrattuna siihen, mitä ihminen itsestään teki. Siksi he etsivät ihmisen perusmallia aitousesta, alkukantaisuudesta tai menneisyydestä; he halusivat kuoria aidon ihmisen sivistyksen pintakerroksen alta.

Tällaista käsitystä Snellman vastusti. Hänen mukaansa ihminen henkenä alistaa luonnon sekä ympärillään että ruumiissaan. Luonto ja ruumis ovat ihmisen toiminnan välineitä, vain henki on itseisarvoinen: "alistamalla luonnon alaisekseen ihminen henkenä samalla toteuttaa valtaansa ruumiinsa suhteen, joka hänellä alusta alkaen muodostaa hänen toimintansa välineen. Siten hän [...] antaa itselleen määrätyn henkisen sisällön, joka hänen tietämisenään muodostaa hänen kykynsä, hänen pysyvän henkisen objektiviteettinsa, jossa

hän tietää vapaan henkisyytensä olevan. Tämä toiminta on siten yleensä sivistyksen toimintaa." [K.I, s. 454] Sivistys "ei ole hengelle ulkonaisesti eikä sisäisesti annettua, vaan sen omaa työtä" [K.I, s. 455].

Sivistys ei siis Snellmanille ole mikään tietty tietomäärä tai oppilauselema, vaan, kuten hän Valtio-opissa sanoo, se on "itse elävä harrastus ihmisen korkeampiin asioihin ja kyky pyrkiä pääsemään niissä omaan vakaumukseen" [K. II, s. 49]. Tämä seuraa jo Snellmanin tiedonkäsitteestä. Hänen mukaansa tietämisessä on kaksi tekijää, toisaalta yksilöstä riippumaton traditio ja toisaalta tietävän subjektin tapa tietää. Tietäminen on sitä, että subjekti oivaltaa, mikä traditiossa on järjestettyä. [K.I, s. 316, 318] Pelkkä tradition ajatukseton omaksuminen ei ole tietämistä, vaan Snellman vaatii omakohtaista oivallusta, pyrkimystä vakaumukseen. Tämä pyrkimyksen tulee ilmetä yhtä hyvin yliopistosivistyksen saaneessa kuin pelkän kansakoulun käyneessä. Snellmania voisi kutsua "tiedonhankinnan filosofiksi", sillä niin keskeinen hänelle on ihmisen omakohtainen, läpi elämän jatkuva tiedonhankinta, oli kyse sitten professorista tai rengistä. Tästä myös seuraa lukemisen tärkeys. Lukemisella on virkistystehtävänsä, mutta aidoimmillaan se on tietojen kartuttamista, vakaumuksen etsintää, opiskelua.

Yksilön sivistys oli Snellmanin mielestä erottamattomasti sidottu kansakuntaan, sillä mitään todellista kosmopoliittista sivistystä hän ei uskonut olevan olemassa. On vain kansallisten sivistysten mosaiikki, joka kokonaisuutena muodostaa ihmiskunnan sivistyksen. Kansakunnan sivistys ilmenee sen omassa kansalliskirjallisuudessa, joka on edellytyksenä sivistyksen leviämiseksi kaikkiiin kansankerroksiin. Kansalliskirjallisuuden perustalle syntyy kansankirjallisuus, jonka omaksumiseen kansakoulu johdattaa. Snellman kehittäi ajatuksiinsa lukemisesta ja kansalliskirjallisuudesta, kansankirjallisuudesta ja kansakoulusta Saimassa ja Litteraturbladissa. Ajatukset ovat konkreettisempia kuin varsinaisissa filosofisissa teoksissa, mutta lähtevät selvästi samalta pohjalta.

Kaupalliset kirjamarkkinat

Snellmanin sivistysohjelmassa kansankirjastot (silloiset "rahvaankirjastot" tai "pitäjänkirjastot") eivät olleet kiireellisyysjärjestyksessä ensimmäi-

siä. Silloin, kun hän aloitti Saima-lehdessä (1844-46) suomalaisusherätyksensä, suomenkielisiä kirjoja ei ollut kuin nimeksi eikä missään tapauksessa voinut puhua mistään suomalaisesta kansalliskirjallisuudesta. Lukutaitokin oli usein nimellistä. Oli siis ensin synnyttävä kirjallisuus ja saatava se leviämään.

Kirjallisuuden levitystyössä Snellmanille oli tärkeää, että saataisiin luoduksi itseään taloudellisesti kannattavat kirjamarkkinat, joilla kirjoja kustantaisivat kaupalliset kustantajat, niitä välittäisi mahdollisimman tiivis kirjakauppojen verkosto ja ostajina olisi koko laaja suomenkielinen väestö. Kaupallisen kirjatarjonnan syntyä ei pitänyt vaikeuttaa edes hyväätarvoittavilla yrityksillä tuottaa markkinoille hinnaltaan subventoituja kansankirjasia, ei ainakaan sen jälkeen, kun kaupallinen kustannustoiminta oli päässyt hyvään alkuun. Snellman esimerkiksi tahtoi pitää Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannusroolin kapeana, vain sellaisissa teoksissa, joita kaupallisten kustantajien ei kannattanut julkaista. SKS:n tuli siirtyä aina tukemaan sellaista kirjallisuudenlajia, jolla ei vielä ollut tarpeeksi kaupallista kysyntää [esim. K. VI, s. 15].

Snellman vastusti tämän näkemyksensä vuoksi myös periaatteessa Kansanvalistusseuran perustamista v. 1874. Uuden seuran tärkeimpiä tehtäviä oli kustantaa huokeita kansankirjasia. Kun KVS:n ensimmäinen sihteeri Jaakko Päivärinta kävi viemässä Snellmanille seuran ensimmäisen julkaisun, hän sai kiitosten sijasta kuulla vain murinaa: "Mitä seuroja se on? (Hva' ä' de' för ett sällskap?)" ja sitten sitä tuli, että tuntui. "Ei pidä mitään seuroja perustaa - onhan meillä jo kirjallisuuden seura - ei niitä tarvita. Ne vaan sortavat yksityisten yritteliäisyyttä", ja yhä vaan samaan tapaan ankaralla toruvalla äänellä." Lopulta Snellmanin ankaruus lieventyi eikä hän tuominut uutta seuraa, joka tietenkin tavoitteli hyviä ja luvallisia päämääriä, mutta hänen periaatteellinen kantansa tuli selvästi ilmi.

Kirjallisuuden ja kirjamarkkinoiden synnyttämisen ensisijaisuus voi olla yksi syy siihen, että Snellman ei julkisen toimintansa alkuvaiheessa juurikaan kirjoittanut rahvaan kirjastoista. Sen sijaan kirjakaupoista hän kirjoitti paljon enemmän valitellen niiden vähäistä lukumäärää [esim. K. IV, s. 372.]. Hänen lähtöoletuksensa oli yksinkertaisesti se, että ihmiset hankkivat kirjoja omaksi.

Lukeminen ja yksityinen kirjojen omistaminen

Lukeminen kuului Snellmanin kirjoituksissa sivistyneen ja sivistyvän ihmisen elämään oleellisenä osana. Kotikirjastoja tarkastelemalla saattoi arvioida omistajan - jopa kokonaisen kansanluokan - sivistystason. Snellman moitti Suomen itsetyytyväistä ruotsinkielistä sivistyneistöä lukuharrastuksen puutteesta. Sivistyneeksi itseään kutsuvaltakin kansanosalta puuttui yleisesti se sama ymmärtävän lukemisen taito, jonka opettamista rahvaan lapsille Snellman piti kansakoulun tärkeimpänä tehtävänä [K. V, s. 45]. Vertaillen Pariisiin ja Lontoon kulttuurielämää Snellman muisti mainita erityisesti, että "kirjasto on välttämätön asia varakkaimmille englantilaisille ja että lukeminen kuuluu näiden perheiden jokapäiväiseen askarteluun" [K. III, s. 292].

Kirjasto kuului Snellmanin mukaan myös kaupiaan kotiin. 1840-luvun lopulla hän suunnitteli opetusohjelmaa kauppaopistoa varten. Julkaisemattoman suunnitelmansa lopussa hän toivoo "että myös kauppialla on tilaisuus jalommalla tavalla etsiä elämännautintoa, mihin hänen hankkimansa varallisuus suo hänelle keinot. Kenenkään mielestä ei liene oikein, että hän tuhlaa rikkautensa kerskailevaan seuraelämään. Sivistynyt kauppias rakentaa itselleen mukavasti sisustetun talon, koristaa huoneidensa seinät tauluilla, kuuntelee niissä musiikkia, kerää kirjaston, johon usein kuuluu kuvitettuja loistoteoksia, jotka vain varakkaiden keskuudesta voivat saada ostajia."⁸

Kirjat, muutkin kuin raamattu ja virsikirja, löysivät paikkansa Snellmanin mielestä myös eteenpäinpyrkivän, sivistystahtoisen talonpojan kotona. Snellman arvosteli niitä, jotka olivat valmiit voivottelemaan ajan materialismia ja talonpoikien turhamaisuutta havaitessaan pientäkin pyrkimystä aineellisten tarpeiden monipuolistumiseen ja hienostumiseen: "Tämän kirjoittaja tunnustaa iloinneensa siitä, että on saanut meidänkin maassamme tutustua talonpoikiin, jotka seurahuveissaan joiivat teetä ja lasin totia (enempiin kustannuksiin ei nähtävästi ollut varaa), polttivat probeeriansa ja lukivat 'Helsingfors Tidningaria' heidän vaimojensa myös jutellessa teekuppien ääressä ja tytärten laulaessa puutarhassa rakkauslauluja omin käsin kirjoittamistaan vihkoista. [...] Tällaisten talonpoikien luota voidaan löytää, kuten tämän kirjoitta-

ja on huomannut, esim. Sturmin 'Mietteitä luonnosta' ja heidän vaimojensa kirjojen joukosta 'Kaisa Warg'. Hymyiltäköönäpä asialle tai ei, se on sittenkin korkeamman henkisen sivistyksen harrastamisen merkki." Tällaiset talonpojat yleensä olivat myös niitä, jotka innokkaimmin ottivat osaa yhteisten asioiden hoitoon kuntakokouksissa. [K. V, s. 587]

Perhe on Snellmanin valtio-opin mukaan kansalaisyhteiskunnan ydin. "Valtio-opin" päävääntämä kuuluu: "perhe on välttämätön yhteiskuntamuoto itse valtiossa, ja sen olemuksena on siveellisyyden välitön olemassaolo rakkautena" [K. II, s. 28]. Tässä on myös kotilukemisen ja kotikirjaston perusta. Lukutaidon alkeiden opettaminen tapahtui Snellmanin mielestä parhaiten kotona, eritoten äidin toimesta. Myös isällä oli vastuunsa. Koska koulu vain harvoin luo halua ja kykyä lukemiseen, "on sitäkin enemmän jokaisen perheen isän velvollisuus tarjota omaisilleen tilaisuutta sivistävään lukemiseen ja kehottaa heitä tilaisuutta käyttämään".

Sopivinta lukemista "tieteellisestä sivistyksestä osattomille jääneille" olivat Snellmanin mukaan historia ja runous sekä myös yleistajuiset luonnontieteelliset esitykset, mutta luontoa koskevien tietojen hankkimisen "sivistävä vaikutus alkaa vasta, kun ajatus kääntyy luonnon katselemisesta ihmiseen itseensä - ottaen huomioon, kuinka mitätön on yksilö ja koko ihmissukukin luonnossa ja maailmankaikkeudessa, ja samalla tietoisena siitä, että ihmishenki on sittenkin kaikkea tätä mittaamattomuutta korkeammalla." Tämä seuraa suoraan Snellmanin filosofian perusteista: ihminen on itseisarvoinen, luonto väline.

Snellmanin mukaan historia on tietoa ihmishengen omasta maailmasta, siitä, mitä ihmishenki on luonut ja miten siitä on tullut se, mikä se on. Tämän tiedon tärkeintä osaa eivät ole yksityiskohtaiset tosiseikat, "vaan tärkeintä on, että ihminen tulee tämän tiedon avulla käsittämään, mitä ihmissuku nykyisin tietää ja tahtoo, oppii käsittämään ihmishengen nykyistä elämää. Luonnon moninaisuuden voi ihminen käsittää vain tuntemalla muuttumattomina säilyvät luonnonlait. Ihmishengen laki sitävastoin on vapaus; 'hengen luomukset' ovat aina uusia. Historia johtaa ihmishengen luomusten vaihtelussa ilmenevän järjellisen yhteyden käsittämiseen. Historiallinen lukeminen johtaa enemmän kuin mikään muu lukeminen ihmiskunnan korkeampiin, henkisiin harrastuksiin kohdistuvaan osanottoon." [K. V, s. 587-589]

Tässä lukemisen apoteosissa Snellman sanoo konkreettisemmin sen, mitä hän filosofisissa teoksissaan niin abstraktisti todisteli. Lukemisella on tärkeä tehtävä sivistymisprosessissa.

Osa kirjallisuudesta on niin läheisessä yhteydessä ihmisen persoonallisuuden kehitykseen, että yksinkertaisesti ei riitä, että kirjat seisovat odottamassa kirjaston hyllyillä. Niitten pitää olla aina käsillä. Snellman neuvoi v. 1875 uusia ylioppilaita hankkimaan kirjoja "jotka ovat kuuluisia kauniissa muodossa esitetyistä ylevistä ajatuksistaan. [...] Yhdenkään ylioppilaan kirjahyllyltä ei pitäisi koskaan puuttua paria tähän [kirjallisuuteen] kuuluvaa teosta. Aikaa niiden käyttämiseen ei puutu koskaan, jos siihen käytetään jokin osa niistä monista hetkistä, jotka muuten, kun tutkintoluvut ovat väsyttäneet, käytetään puoli-ikävään maleksimiseen taikka seurapiireissä, joihin etupäässä kuuluu semmoisia tovereita, joilla on aina hyvää aikaa. On hyvä, että semmoisia teoksia on yleisessä ylioppilaskirjastossa, mutta tämä ei riitä. Niiden tulee olla käsillä, jokaisen ylioppilaan huoneessa, ja seurata häntä rakkaana perintönä yliopistosta." [K. X, s. 175]

Monissa kirja-arvosteluissaan Snellman suositeli esittelemäänsä ansiokasta teosta lukijakuntansa luettavaksi ja hankittavaksi ja usein nimenomaisesti puhui "kotikirjastosta". Suositus saattoi koskea yleissivistykseen kuuluvia uusia teoksia tai historiallisen ja kaunokirjallisuuden klassikkoja, jotka useimmiten luonnollisesti olivat ruotsinkielisiä, kuten Snellmanin lukijakuntakin. Erityisesti isänmaan historiaa käsittelevät kirjat kuuluivat kotien kirjahyllyille ja ansiokkaan suomenkielisen teoksen hankkimatta jättäminen alkoi olla jo häpeällistä.⁹

Koti on lapselle ensimmäinen ja aikuiselle ensisijainen paikka, missä ihminen tulee kosketuksiin kirjallisuuden ja lukemisen kanssa. Siten on luonnollista, että Snellman piti kodin merkitystä erittäin keskeisenä lukutaidon oppimiselle ja kirjallisuuden leviämiseksi. Hän oli aina sitä mieltä, että pelkästään koulu ei tee ihmistä. Kotona opitaan tavat ja siveellisyyden muodot, jotka määräävät kansan elämää. Jos siis halutaan muuttaa kansan tapaa, on muuttaminen aloitettava kotoa. Mutta jotta perheen piirissä voidaan laajentaa lukemisen ja tietämisen piiriä, on oltava saatavilla lukijoiden ajatustapojen ja tietämisen tason kanssa yhteensopivaa kirjallisuutta.

Kansalliskirjallisuus ja kansankirjallisuus

Kansallisen kulttuurin perusta on Snellmanin mukaan kansalliskirjallisuudessa (national-litteratur), omakielisessä, monipuolisessa ja korkeatasoisessa kauno- ja tieteellisessä kirjallisuudessa. Kansalliskirjallisuuden ydin oli runous ja yleensä kaunokirjallisuus, mutta siihen kuului myös olennaisena osana (erityisesti isänmaan) historia. Historian alaan Snellman sisällytti myös eläin- ja kasvimaantieteen, ilmastotieteen y.m. [K. VI, s. 38] Snellman laski myös filosofian kansalliskirjallisuuden piiriin. Snellmanin käsitys kansalliskirjallisuuden koostumuksesta saattoi vivahteissa vaihdella vuosikymmenien mittaan, mutta periaatteena oli koko ajan se, että kansalliskirjallisuuteen kuului yleensä kaikki se kirjallisuus, jolla oli kansallinen leima. Tämän vuoksi esim. puhdas matematiikka ei voinut kuulua kansalliskirjallisuuteen, koska se on yleismaailmallista. Kotimaisen matematiikantutkimuksen historia sen sijaan ilmeisesti kuului kansalliskirjallisuuteen.

Saiman toisessa numerossa (v. 1844) Snellman mainitsi kaksi tietä, joiden kautta kansalliskirjallisuus voitaisiin luoda: yhtäältä ylhäältä päin eli kääntämällä muiden kielten kirjallisuudesta parhaita teoksia ja toisaalta alhaalta päin eli tekemällä suomen kielestä opetuskieli kouluihin [K. IV, s. 376]. Käännöstoiminta oli nähtävästi hänestä kuitenkin ensisijainen keino, sillä muutamaa vuotta myöhemmin hän esitti asian näin: "Vieraiden kansojen kirjallisuuden etevimpien tuotteiden kääntäminen äidinkielelle on kaikkina aikoina osoittautunut ensimmäiseksi keinoksi pyrittäessä luomaan kotimaista kirjallisuutta." [K. VIII, s. 124]

Snellman ehdotti Suomi-aikakauskirjan toimitukselle, että toimitus jokaiseen vihkoseen sisällyttäisi jonkin kirjoituksen suomen kielellä, mieluummin käännöksen jostain ulkomaaisesta kaunokirjallisesta teoksesta, jota ei aikaisemmin ollut ruotsinnettu [Saima 1/1844]. Hän mainitsi esimerkkinä mielenkiintoisista kirjailijoista Vignyn, Jules Janinin, Suen ja Heinen.¹⁰ Käännösten kautta kansalliskirjallisuus on yhteydessä ihmiskunnan yleiseen kulttuuriperintöön.

Snellmanin näkemyksen mukaan kansankirjallisuus (folk-literatur), joka välitti tieteellistä tietoa

rahvaan keskuuteen, saattoi rakentua vain kansallisen, tieteellisen kirjallisuuden varaan. Hän nähtävästi jopa yllättyi, kun Suomessa kehitys näytti 1840-luvun loppupuolella menevän toisinpäin kuin hän oletti (vaikka käännöstoimintaa jossain määrin oli myös alussa): kansansivistyksestä yritettiin tehdä kansalliskirjallisuuden perustaa. Ennen kuin oli korkeatasoista suomenkielistä tieteellistä kirjallisuutta, tehtiin jo tieteellistä tietoa kansalle välittäviä kirjoja. Oppikirjat alkeiskouluihin tehtiin ennen kuin suomenkielistä opetusta oli juuri missään. Snellmanin mielestä historia osoittaa, että kehitys käy sivistyneiden kirjallisuudesta kansansivistykseen, ei päinvastoin: "Mihin tahansa katsahdamme Euroopan kansojen menneisyyteen, huomaamme, että kaikkialla on aloitettu sivistyneiden kirjallisuudesta ja että uudistus on siitä siirtynyt kouluun ja kansansivistykseen. Kenties on nyt pikemmin onnekas vaisto kuin harkinta saanut suomalaiset kirjailijat käyttämään päinvastaista tietä ja yrittämään tehdä kansansivistyksestä suorastaan kansalliskirjallisuuden perustusta." [K. VIII, s. 124]

Tuonaikaisissa olosuhteissa Snellman hyväksyi tämän kehityksen, vaikka se oikeastaan olikin vastoin hänen näkemystään. Myöhemmin, kun suomenkielistä tieteellistä kirjallisuutta alkoi ilmestyä, hän näyttää palanneen - ja selvästi mielissään - alkuperäiseen ajatukseensa, että omintakeinen ja korkeatasoinen tieteellinen ja kaunokirjallisuus (kansalliskirjallisuus) on kansankirjallisuuden elintärkeä perusta.

Kansankirjallisuuden eli "yhteisen kansan yleistajuisen kirjallisuuden" Snellman määritteli v. 1856 seuraavasti: "Tämä nimitys, yleistajuinen kirjallisuus, merkitsee itse asiassa jotakin aivan vaihtelevaa. Se, mikä on jonakin aikana oppineitten tietoa, on toisena aikana suuren yleisön omaisuutta. Yleistajuinen tieto eroaa kuitenkin opillisesta olennaisesti sikäli, ettei edellinen ole muodoltaan tieteellistä. Voimme jättää sikseen, ettei tämä muoto ole ainoastaan muotoa, vaan että se myös määrää tiedon sisällystä. Tärkeintä on, ettei yleistajuinen tieto pukeudu tähän muotoon." [K. VI, s. 58]

Kansankirjallisuuteen kuului kyllä heti alusta kaunokirjallisuuttakin. Jo varhain Snellman suositteli esim. sopivien runoteosten kääntämistä ja julkaisemista hintaan, jolla ne olisivat myös rahvaan ostettavissa. Yhtenä esimerkkinä Snellman mainitsi Runebergin Julqvällen-runoelman käännöksen, josta hän julkaisi osan Saimassa [Saima 14/4.4.1844].

Snellman nähtävästi ajatteli, että kunnollinen

kansankirjallisuus tunkisi tieltään hänen jo Valtio-opissa kritikoimansa vähärvoisen "päivän penni-kirjallisuuden", "joka tosin voi antaa paljostolle muistitietoja monenlaisista tuntemattomista asioista ja oloista, mutta ei milloinkaan pysty luomaan sitä mehevää ja ytimekästä tietoa, joka voisi elää ja kehittyä kansallissivistyksenä" [K. II, s. 141]. Kansankirjallisuuden tason nostamiseksi Snellman näki kaksi keinoa. Yhtäältä sanomalehtien pitäisi tarkasti seurata kaupallisten kustantajien julkaisutoimintaa. Kaupallinen kannattavuus oli Snellmanin toiveiden mukaista, mutta samalla hän edellytti julkisen sanan valppautta, "jotta tämä liiketoiminta pysyisi oikealla tolalla" [K. VI, s. 39]. Toisaalta, jotta syntyisi kunnollista kansankirjallisuutta, oli saatava ensin sivistyneistö kiinnostumaan suomenkielisestä kirjallisuudesta. Tätä hän tavoitteli jo ehdottaessaan käännöksiä sisällytettäväksi Suomi-aikakauskirjaan, jolloin aikakauskirja voisi tavoittaa suuremman yleisön kuin vain pelkät tieteelliset kirjoitukset saisivat. Samalla suomen kielelle saataisiin "sivistyneille säädyille houkuttelevaa lukemista" [Saima 1/4.1.1844]. Suuresti ylistämänsä Yrjö Koskisen Nuijasota-kirjan ensimmäisen osan arvostelun yhteydessä (1857) Snellman esitti yleisemmänkin mietteen siitä, miten suomalainen kansankirjallisuus voisi edistyä: "Näyttää olevan vähän niitä, jotka oivaltavat, että tarvitaan juuri suomenkielistä kirjallisuutta maan sivistyneistöä varten ja että vasta sitä tietä voi vähitellen kehittyä varsinainen kansankirjallisuus, joka on muutakin kuin vain kuivatsi kokoonhaalittuja mukaelmia." [K. VIII, s. 287]

Erytyiset keuhut sai Snellmanilta suomenkielinen teos, joka kävi luontevasti luettavaksi myös sivistyneelle koulujakäyneelle lukijalle. Enempiä tällaisia kiitosmainintoja hän tosin pääsi jakelemaan vasta 1850-luvun puolivälin jälkeen. Esitellessään muutamaa suomenkielistä kansankirjasta v. 1857 hän totesi tyytyväisenä: "Näissä kirjasissa ei ole yhtään, joka ei tyydyttäisi myös kirjallisesti sivistynyttä lukijaa" [Litt.blad 9/1857, s. 264]. Yrjö Koskisen Nuijasotaa Snellman suorastaan piti parhaana koskaan suomalaisen miehen kirjoittamana kirjana: "Suomalaiselle kirjallisuudelle sillä on arvaamaton merkitys; sillä se on, suomalaisia kansanrunoja lukuunottamatta, ainoa suomenkielinen kirja, jonka olemassaolosta ei yksikään sivistynyt mies tässä maassa kehtaa tunnustaa olevansa tietämätön." [K. VIII, s. 352] August Ahlqvistin muistelmia Venäjän-matkoilta Snellman myös suositteli samaan tapaan [K. VIII, s. 354].

Kansakoulu

Tietopuolisten kansakirjasten tehtävänä oli siis välittää rahvaalle tietoa ei-tieteellisessä muodossa, mutta vaikka kansankirjaset oli vasiten kirjoitettu kansanomaisiksi, ei voitu olettaa, että pelkkä mekaaninen lukutaito voisi antaa valmiuksia lukea edes niitä.

Lukemisen opettaminen olikin Snellmanin mukaan kansakoulun tärkein tehtävä. Lukemisen opettaminen tarkoitti paljon enemmän kuin pelkän lukutaidon opettamista, Snellmanhan oli jopa sitä mieltä, että kansakouluun tulevien lasten pitäisi jo osata auttavasti lukea, äidin opettamina. Hän toivoi, että lukemisen opettamisella kansakoulu voisi herättää oppilaassa jatkuvan tiedonjonon ja siten jatkuvan lukemisen tarpeen. Lukeminen merkitsi Snellmanille osapuilleen samaa kuin opiskelu tai itseopiskelu. Tämän mukaisesti hän kirjoitti jo Valtio-opissa: "Kansakouluopetus ei saata ulottua moniin aineisiin, mutta sen tulee sitä enemmän pyrkiä herättämään oppilaassa tiedon- ja opinhalua, niin että hän koulun jätettyään ominpäin jatkaa opiskelua." [K. II, s. 47] Kaikkien aineiden opetuksen pitäisi tukea lukemisen opettelua. Lukeminen koulussa pitäisi nähdä vähemmän tietojen keräämisenä kuin tiedonhankintataidon harjoitteluna."

Luetun ymmärtäminen oli niin keskeistä Snellmanin kansakouluohjelmassa, että hän ei hyväksynyt kansakouluun edes varsinaisia oppikirjoja, luurankomaisia ja faktapitoisia johdatuksia oppiaineisiin. Syynä oli ennen kaikkea se, että niissä tavoiteltiin tieteellistä muotoa, jonka omaksumiseen kansakoulussa ei ollut edellytyksiä. Snellmanin mukaan kansakoulun lukemisen tuli tapahtua lukukirjoista.

Mihin sitten kansakoulussa opittua lukemisen taitoa käytetään: "Lähtökohtanamme on siis se mielipide, että kansakoulun tulee antaa lapselle kyky lukea ja ymmärtää kaikkea, mitä nimitetään kansankirjasiksi tai yleisemmällä nimellä yhteisen kansan yleistajuisiksi kirjallisuudeksi." [K. VI, s. 58]

Kansakoulun opetusohjelma, lukukirjat ja kansankirjaset muodostivat Snellmanin kansakoulu-suunnitelmassa tiiviin yhteyden. Lukukirjojen ja siten opetusohjelman tuli seurata kansankirjasten kehitystä: sitä mukaa kuin kansankirjallisuuteen liitetään kunnollisia esityksiä inhimillisen tiedon eri haaroista täytyy myöskin samassa määrin luku-

kirjoja laajentaa.

Lukukirjat olisi muutamien muiden kirjojen ohessa annettava koulun päättäneille mukaan kotiin vietäväksi jatkuvan lukuharrastuksen ylläpitämiseksi. Suomenkielisessä kirjoituksessaan "Kansakouluista ja kansan-opetuksesta" (v. 1847) Snellman jo kirjoitti: "Oppiainetten sekaan kansakoulussa emme lukeneet kirkkohistoriaa ja terveystoppiä, jotka, ehkä kyllä hyödylliset ja tarpeellisetkin itse'kunkin sivistyneen ihmisen tietää', kuitenkin koululainen koulusta erottuansa voipi itse'päällänsäkin niitä lukea' ja ymmärtää, jos vaan laittaa hänellä kirjoja olemaan. Eikä ollenkaan hittaisi, jos jäisi kouluajasta vaikka enemminkin, esimerk. yhteinen historia, kotona opittavaksi; sillä vaan paremmin tultaisi tuntemaan koko tämän elämän ei olevan muuta kun koulunkäynnin." [K. X, s. 263-4]

Vuoden 1856 kansakoulukirjoituksessaan hän täsmensi ajatustaan nimeämällä kotiin saatavat teokset: Uusi testamentti, lukukirjat, maailmankartta, Suomen kartta ja täydellisempi raamatunhistoria. Sekä sisällöllisesti että taloudellisesti arvokas tietopaketti! Oppilaasta tulisi näin kodin opettaja, ja papiston huolena olisi valvoa, että hän todellakin lukee raamatunhistoriaa vanhemmilleen.

Uskonnollinen opetus olisi kansankoulussa ja sen jälkeenkin vahvassa asemassa, koska sitä tukisivat kotiopetus ja papiston ponnistelut. Maallisempi puoli opetuksesta jäisi koulun jälkeen enemmän sattuman varaan, mutta Snellman uskoi silti, että "nykyisenä aikana on kuitenkin älyllisen sivistyksen yhä laajeneva ja yhä kasvava voima niin suuri, ettei tule puuttumaan alinomaista herätystä koulussa hankittua lukutaitoa varten ja että sen käyttäminen useimmissa tapauksissa tulee tekemään kouluopetuksen hedelmälliseksi - tämä opetus on sinänsä siemen eikä hedelmä." [K. VI, s. 67]

Lukemista talonpojille: Pitäjänkirjastot

Edellä luonnosteltu yhteys kansalliskirjallisuuden, kansankirjallisuuden ja kansakoulun välillä hahmottaa myös Snellmanin kansankirjastokäsitystä, vaikka hän ei itse esitä sitä missään yhtenäisenä kokonaisuutena. Kirjasto liittyi luontevasti kansakoulun jälkeiseen lukuharrastukseen ja itseopiskeluun.

Edellisissä luvuissa selostetuista periaatteista voi päätellä, mitä Snellmanin mielestä rahvaan kirjas-

tossa pitäisi olla tarjolla: kansankirjallisuutta, jonka lukemista kansakoulussa kerran harjoiteltiin. Tähän kansankirjallisuuteen kuului sekä tieto- että kaunokirjallisuutta. Tietenkin sopivia olisivat myös monenlaiset lukukirjat. Arvostellessaan kirjoja Snellman joskus arvioi, kuten edellä todettiin, tuntuuko kansankirjanen sopivalta sivistyneelle lukijalle tai voiko odottaa, että tieteellinen teos tavoittaisi lukijoita rahvaasta. Kuitenkin vain kerran Snellman näyttää nimenomaisesti arvioineen, soveltuuko teos rahvaan eli pitäjänkirjastoon.

Tämä arviointi valaisee edellä esitettyjä periaatteita. Arvioinnin kohteena oli Aukusti Liliuksen toimittama "Suomenkielinen lukemisto, lukioissa lu'ettawa", jonka toinen painos ilmestyi v. 1859: "Lukukirjan ensimmäinen painos ilmestyi 1849. Tekijä kertoo nyt käsillä olevan painoksen esipuheessa syyn, miksi edellisen painoksen sisältö ei ollut niin sopiva. Silloin oli nimittäin vielä vähemmän valinnanvaraa. On ilahduttavaa huomata, että tämä valikointi on nyt voinut tapahtua sillä menestyksellä, mistä kirjan sisältö todistaa. Sillä sen voivat todellakin lukea tyydytyksellä sekä vanhat että nuoret. Pitäjänkirjastoihin se on myös kaikissa suhteissa hyvin sopiva." [Litt.blad 1/1861, s. 34]

Tätä lausumaa voisi pitää Snellmanin kirjastokäsityksen avaimena, sillä vain siinä hän liittää samaan yhteyteen suomalaisen kirjan ja suomalaisen rahvaankirjaston. Kirja on lukukirja, kansankirjasta valikoitu, sopiva sekä vanhoille että nuorille. Se on myös laajennettu laitos eli siinä on toteutettu Snellmanin ajattelema kansankirjallisuuden ja lukukirjan sisällön vastaavuus. Snellmanin suositus oli tarkoitettu hälventämään lukijoiden epävarmuutta alaotsakkeen "lukioissa lu'ettawa" takia. Lausuma osoittaa myös, että tuolloin, 1860-luvun alussa, kirjastot olivat jo niin levinneet, että ne oli otettava huomioon kirjallisuuden välityskanavana.¹²

Päätelmien tekemistä Snellmanin suhteesta rahvaan kirjastoihin vaikeuttaa se, että hän ylipäänsä puhuu niistä vähän eikä jostain syystä mitenkään kommentoi esim. Pynnisen kirjastoaiheisia kirjoituksia Kanava-lehdessä (1845), vaikka muuten mielellään selosti viipurilaisen lehden kirjoituksia ja jopa julkaisi niitä käännettynä Saimassa. Saiman kautta välitettynä Pynnisen kirjoitukset olisivat todella olleet herätyshuuto, sillä kaikesta uraauurtavuudestaan huolimatta ne saattoivat jäädä suomenkielisessä lehdessä sivistyneistöltä huomaamatta. Ruotsinkielien hegemonia oli musertavampi kuin nyt voimme kunnolla tajutakaan.

Ainoissa kirjoituksissaan, jotka oli suunnattu

varsinaiselle kansalle, siis lähinnä Maamiehen Ystävän ensimmäisissä numeroissa, Snellman ei puhu kirjastoista mitään. Lähimmäs kirjaston ideaa hän tulee suositellessaan Maamiehen ystävän tilaajille lukurenkaan perustamista jakamaan tilausmaksun taakkaa [K. IV, 300-303].

Saiman ensimmäinen rahvaan kirjastoja koskeva uutinen ilmestyi vasta lokakuussa 1846, kun lehti julkaisi ennakkotietoja hankkeilla olevista kirjastoista: "Kuopion pitäjässä valmistellaan lainakirjastoa rahvaalle, tai oikeammin kahta sellaista, kaupungissa ja Maaningalla. Heti kun niiden avaamiseen on saatu lupa, niiden toivotaan avautuvan yleisön käyttöön." [Saima 40/10.10.1846]¹³ Maaninkaan perusti kansankirjaston lakkari Hanén, mutta toiminta lakkasi pian; Kuopion hanke ei päässyt alkua pitemmälle. Uutinen kuitenkin osoittaa, että Snellman seurasi ympäristönsä kirjastohankkeita ja valmistautui tiedottamaan niiden kehityksestä.

Jo joulukuussa (1846) Snellman julkaisi Saimassa kirjoituksen "De nya byskolorna", jossa myös kirjastot mainitaan. Snellman selostaa ja kommentoi nuoren papin August Cygnæuksen Borgå Tidningissä julkaistua kirjoitusta, jonka otsikko kuului kokonaisuudessaan: "Förslag till Bys- och Sockne-Helgedags-skolor samt Sockne- och Bys-Bibliothek" [Borgå Tidning 87/7.11.1846, 88/11.11.1846]. August Cygnæus (1818-1886), Fredrik C:n veli ja Uno C:n serkku, harrasti innokkaasti kansanvalistus- ja kirjastoasiaa.¹⁴ Borgå Tidningin kirjoituksen pääasia olivat tarkat ohjeet siitä kuinka pyhäkoulussa opetetaan lapsia lukemaan. Pyhäkouluja oli ollut jo vuosia mm. Nurmijärvellä ja Jaakkimassa, mutta Snellman ei tiennyt niiden olemassaolosta. Cygnæuksen välittämät tiedot pyhäkoulutoiminnasta tulivat Snellmanille yllätyksenä ja johtivat hänet pohtimaan kansanopetuksen mahdollisuuksia melko optimistisessä hengessä. Snellmania miellytti Cygnæuksen kirjoituksessa yhtä paljon siinä kuvattu kiitettävä toiminta kuin se, että asia tuotiin julkisuuteen.

Kirjoitusta selostaessaan Snellman tuli liittäneeksi kirjastotkin kansansivistyksen välinekokoelmaan. Hän kiinnitti huomiota ilahduttavaan aktiivisuuteen rahvaan henkisen sivistyksen edistämisessä. Kansankirjastoa oli ilmestynyt, papit olivat perustaneet pyhäkouluja ja parissa pienessä kaupungissa oli saatu aikaan tyttökouluja. "Saman hengen hedelminä ovat syntyneet rahvaan lainakirjastot - ensimmäiset julkiset kirjastot suomenkielistä kirjallisuutta varten. Kaikki tämä ei ole vielä ehtinyt

pidemmälle kuin aivan alkuun. Pari suomenkielisiä sanomalehteä, tusina historiallista, maantieteellistä ja luonnontieteellistä kansankirjasta, pyhäkouluja ehkä viidessä seurakunnassa, tyttökouluja kahdessa kaupungissa, kaksi tai kolme täysin valmista pitäjänkirjastoa – kaikki tämä on vähäinen asia puolentoista miljoonan asukkaan maassa. Mutta juuri lupauksina onnellisesta ja ripeästä edistymisestä aloitetulla tiellä näillä yksittäisillä ilmiöillä on suuri arvonsa. Sitä suurempi on niiden kansalaisten, miesten ja naisten, ansio, jotka tässä suhteessa ovat antaneet maanmiehilleen esimerkin seurattavaksi." [Saima 49/12.12.1846]

Oli suuri vahinko kirjastojenkin kannalta, että sensuuri lakkautti Saiman pian tämän kirjoituksen jälkeen. Suomen rahvaan kirjastoista Snellman kirjoitti seuraavan kerran vasta kymmenen vuoden kuluttua, melko pian viisivuotisen vaikenemisen jälkeen.

Esitellessään *Litteraturbladissa* v. 1856 Viipurin Maanviljelysseuran julkaisua Snellman lainaa siitä kohdan, jossa kerrotaan Parikkalan pitäjänkirjastosta. Seura oli esittänyt alaisilleen talouskilloille kysymyksen: "Onko lukutaito rahvaan keskuudessa niin kehittynyt, että sillä olisi hyötyä kunnollisesta lukemisesta, joka käsittelee yleishyödyllisiä ja sivistäviä aineita?" Yksi killoista vastasi kysymykseen sukkelaasti: "Ennen kuin vastaamme seuran tekemään kysymykseen, pyydämme kääntää sen päinvastaiseksi: onko levittämällä hyödyllisiä ja sivistäviä kirjasia yritetty saattaa rahvas lukutaitoiseksi?" Tältä kannalta katsoen vastataan kysymykseen myönteisesti Parikkalan kunnan puolesta, jolle eräät ylioppilaat kymmenkunta vuotta siten lahjoittivat jonkin määrän kirjoja pitäjänkirjaston perustamiseksi, jota myöhemmin tehdyt lahjoitukset vielä kartuttivat ja jonka hyväksi rahvas itse nyt myöntää 15 à 20 ruplaa vuodessa, eli 10 kopeekkaa kultakin rippikoululapselta. Lukutaito samoin kuin lukuhalukin ovat sen johdosta kasvaneet, niin että kirjastoa käytetään nykyään sangen ahkerasti, ja sanomalehtiä tilataan jopa kolmeen kymmeneen kappaleeseen asti." [K. VIII, s. 249]

Snellman kertoo löytäneensä killan johtokunnan jäsenten joukosta varamaanmittari Pietari Hannikaisen nimen, entisen "Kanavan" julkaisijan, jota Snellman piti yhtenä maan onnistuneimmista suomenkielisistä kirjailijoista. Mahdollisesti hän oli nokkelan vastuksen kirjoittaja. Hannikainen toimi välillä myös Parikkalan kirjaston hoitajana¹⁵.

Parikkalan kirjasto oli menestyksekkäimpiä niistä kirjastoista, jotka syntyivät Viipurilaisen osakun-

nan ylioppilaiden lahjoittamien kirjojen turvin 1840-luvun lopulla. Myös pohjalaiset ylioppilaat toimivat kirjastojen hyväksi. Artikkelissa "Työ suomenkielen ja suomalaisen kirjallisuuden hyväksi yliopistossa" Snellman laskee kirjojen keräämisen pitäjänkirjastoja varten yhdeksi osoitukseksi 1840-luvun ylioppilaiden isänmaallisesta innostuksesta [K. VI, s. 265-6].¹⁶

Parikkala saattoi olla Snellmanille mieluinen esimerkki senkin takia, että siellä oli päästy etenevämpään kirja- ja kulttuurin ylläpitoon. Snellman luonnollisesti arvosti yksityistä aloitteellisuutta, hyväntekeväisyyttäkin, mutta oli kuitenkin jo "Valtio-opissa" sitä mieltä, että "kansan sivistämistyön johto kuuluu periaatteessa valtiolle, ja vain tämän hoitamana kansansivistys saattaa saada tarpeellisen laajuuden ja pontevuuden. Monet yksityiset yritykset ovat ainoastaan osoituksena siitä, että valtio ei ole tähän mennessä riittävän huolellisesti tätä asiaa hoitanut." [K. II, s. 140] Valtion tehtävänä on huolehtia sivistystyön edellytyksistä, mutta käytännön toimet kuuluvat kunnan toimialaan: "Kaikki sellainen, mikä tarkoittaa välittömästi kunnan hyötyä, kuten yleisten rakennusten, esim. kirkkojen ja kouluhuoneiden hankkeet, julkisten paikkojen kaunistaminen ja valaisu, kaivojen rakentaminen yleisön tarpeeksi, tulensammutuslaitokset y.m., tulee myös jättää kunnan huoleksi." [K. II, s. 159] Kirjastoja Snellman ei tässä mainitse, mutta niiden ylläpito kuuluu johdonmukaisesti samaan kategoriaan.

Ylioppilaiden ohessa toinen ryhmä, jolta Snellman odotti ja edellytti toimia kansansivistyksen hyväksi, oli papisto. Saimassa oli tämänsuuntaisia kirjoituksia, mutta niissä ei huomioitu kirjastoja. Myöhemmin Snellman tyytyväisenä pani merkille, että Turun arkkihiippakunnan papisto oli vuoden 1859 pappeinkokouksessa maininnut myös pitäjänkirjastot välttämättömiksi ja hyödyllisiksi [Litt.blad 10/1860, s. 471].

Lainakirjastot (lukuseurojen kirjastot)

Snellmania askarrutti enemmän sivistyneistön kuin rahvaan kirjastojen puuttuminen, suureksi osaksi varmasti sen vuoksi, että hänen kirjoittelunsa oli suunnattu sivistyneistölle. Sivistyneistön vähäinen lukuharrastus ja kirjastojen puuttuminen olivat suurempi kansallinen häpeä, koska mahdol-

lisuus aloitteeseen oli väestöryhmän omissa käsissä.

Snellmanin kirjoituksissaan erityisesti ylistämä kirjastotyyppi oli lukuseuran lainakirjasto, joka kotikirjaston ohella oli hänelle sivistyneen ihmisen kirjaston perustyyppi¹⁷. Suomen ensimmäinen lukuseura oli perustettu v. 1794 Vaasaan, neljä vuotta myöhemmin sellainen syntyi Turkuun ja myöhemmin useihin muihin rannikkokaupunkeihin Viipurista Tornioon. Myös Kokkolassa, Snellmanin lapsuuden ja nuoruuden kotikaupungissa, oli lukuseura, jonka jäsen hänen isänsä oli vuosina 1815-1823. Lukuseurojen kirjastojen käyttö oli periaatteessa rajoitettu maksaviin jäseniin, mutta poikkeuksia sallittiin. Niiden kirjallisuus oli pääasiassa ruotsin- tai vieraskielistä, mutta ei suomenkielistä. Lukuseurojen kirjastot toimivat vireästi aina 1830-luvulle, jolloin uusi sensuuriasetus aiheutti niille vaikeuksia. Sensuuriylhallitus rupesi vaatimaan kirjastojen kokoelmista luetteloita ja takavarikoi kiellettyjä kirjoja. Tämä oli pääsyy siihen, että lukuseurat alkoivat kuihtua.¹⁸

Näihin kirjastoihin Snellman viittasi arvostavasti ainakin kolmeen otteeseen kirjoittajanuransa aikana. Halutessaan rabulistisimmassa vaiheessaan erityisesti korostaa nykyhetken kulttuurista alennustilaa Suomen sivistyneistön keskuudessa hän kuvasi aikaisempaa kautta, jolloin Suomen tiedemiehet ja kaunokirjailijat ottivat osaa ruotsalaisen kirjallisuuden kilpailuihin ja kiistoihin, vieläpä loivat itselleen nimen Itämeren tuolla puolen. Suurista mullistuksista haluttiin saada tietoja syrjäisessä Suomessakin: "Vallankumousten ja Napoleonin sotien ajanjakso kiinnitti huomiota talouden ja valtiollisen elämän tapahtumiin: Teoksia, jotka käsittelevät Napoleonia, oli Eichhornin 'Yhdeksänentoista vuosisadan kronikan' ohella tusinoittain jokaisessa lainakirjastossa - ja sellainen oli joka kaupungissa. Nyt ei ole yhtäkään." [K. IX, s. 18-21]

V. 1855 Snellman julkaisi *Litteraturbladissa* kirjoituksen "Tysklands Historieskrifvare och historisk läsning i Finland", jossa hän enemmän kuin missään muussa kirjoituksessaan käsittelee kirjastoja. Artikkelin alussa Snellman arvelee, että Suomen sivistynyt luokka lukee sängen vähän historiaa, ja ryhtyy muistelemaan hyvinvarustettuja lukuseurojen kirjastoja, joita hän oli nuoruudessaan käyttänyt: "Ja on kulunut jo neljännesvuosisata siitä, kun lainakirjastot hävisivät maamme kaupungeista, vielä korvaamattomaksi häviöksi yleiselle sivistykselle, koska ainakin paremmissa niistä oli se historiallinen kirjallisuus, joka oli ruotsiksi saatavissa. Sitä

tosin ei ollut kovin paljon, mutta ei se ollut myöskään kovin epätydyttävää katsoen yleiseen kansalaissivistykseen."

Snellman luettelee lainakirjastoissa yleisesti tavattuja historiallisia teoksia ja jatkaa: "Tämän kirjoittaja voi omasta kokemuksesta todistaa, että näitä ja muita samanlaisia teoksia luettiin ahkerasti, koska hän itse neljäntäkymmentä vuotta sitten käytti mainittuja kirjoja ensimmäisiin historiallisiin opintoihinsa ja hyvin muistaa, että siinä pikkukaupungissa, jonka lainakirjastosta hän ne sai, useimmat olivat aina lainassa. Lisäksi tuli vielä melkoinen määrä laajoja historiallisten henkilöiden elämäkertoja, erikoistutkimuksia sotahistorian alalta y.m.s., mitä kaikkea ahkerasti käytettiin." [K. V, s. 581-589] Saman artikkelin loppupuolella hän kirjoittaa Englannin uudenaikaisista kansankirjastoista (siitä tuonnempana).

Vielä senaattorikautensa jälkeen Snellman Pohjalaisen osakunnan julkaisuun kirjoittamassaan kirjoituksessa muisteli lainakirjastojen aikaa Pohjanmaalla menneenä kukoistuksen kautena: "Muinoin Pohjanmaalla oli paljon suoranaista liikeyhteyttä Tukholman, maan silloisen pääkaupungin kanssa. Muu Suomi oli siellä silloinkin vähän tunnettu, mutta valtakunnan yleisiin asioihin oli osanotto suurempi. Muistan vielä sen ajan, jolloin muiden ruotsalaisten lehtien muassa "Argus" ja "Minerva", jopa upsalalainen kirjallisuuslehtikin kierteli eräässä pohjalaisessa pikkukaupungissa, missä myös pidettiin yllä lainakirjastoa, joka oli sängen hyvin varustettu poliittisella, historiallisella ja runollisella kirjallisuudella." [K. X, s. 296]

Sivistyneistön korkeatasoisen lainakirjaston puute harmitti Snellmania. Akateemisen lukuyhdistyksen perustamishanke v. 1846 antoi hänelle tilaisuuden pistellä helsinkiläisiä lainakirjaston puutteen vuoksi: "Helsingissä on perustettu yleinen Lukuyhdistys, laitos, joka ei useissa sivistyneemissä maissa puutu edes mitättömämmistä kaupungeista. Hankkeesta seurannee, että vähitellen osakkaille syntyy myös lainakirjasto, niinikään laitos, jonka tarvetta vasta nyt on alettu havaita 'maan kirjallisen elämän keskuksessa'." [Saima 25/27.7.1846] Samalla ironialla hän sivaltelee selostessaan A.H.A. Kellgrenin *Morgonbladetissa* julkaistuja matkakirjeitä Saksasta: "Äsken mainituista kirjeistä tulee muuten mieleen, että Leipzigin kisälleillä on asiat paremmin kuin 'seurapiireillä' useimmissa suomalaisissa kaupungeissa: he pitävät nimittäin viikkotapaamisia omassa huoneistossaan kirjaston, musiikin ja laulun kera". [Saima 47/

2.12.1846] Kirjastojen puute oli Snellmanille osoitus sivistyneistön lamaanuneisuudesta.

Ihannekirjasto

Jos etsitään niitä ulkomaisia lähteitä, joista Snellman olisi voinut saada virikkeitä kirjastoajatuksilleen, niin kaksi maata, Tanska ja Englanti, ovat ensisijaisia mahdollisuuksia. Tanska oli yleisesti paljon käytetty kansankirjastojen esimerkkimaa. Snellman ei itse kirjoittanut Tanskan kansankirjastoista, mutta lainasi sen sijaan jo v. 1849 merkitsevän kohdan Fredrika Bremerin Tanskan-kuvauksesta. Katkelmaan sisältyvässä alaviitteessä kerrotaan siitä työstä, jota oli tehnyt "seura painovapauden oikeaa viljelyä varten" (sällskapet "för Trykkefrihedens rätte brug"):

"Yli viisisataa rahvaalle ja käsityöläisluokalle tarkoitettua lainakirjastoa on tätä nykyä ympäri Tanskaa, ja tuskin ehditään hankkia tarpeeksi kirjoja tyydyttämään kysyntää. Toimittuaan 40 vuotta, josta 30 vuotta utteran valtiomiehen, salaneuvos Collinin johdolla, seura voi nähdä hedelmiä toiminnastaan rahvaan ja käsityöläisten kasvavassa taipumuksessa jalompiin huvituksiin. Kapakoissa ja klubeissa käydään vähemmän, ja lukeminen perhepiirissä syksy ja talvi-iltoina antaa perhelämälle uutta suosiota, uutta mielenkiintoa." [Litt.blad 10/1849, s. 286]

Vaikutteita Snellman välitti myös Ranskasta ja Englannista mainiten v. 1847 Pariisiin "lukukabinetit" ja varakkaiden englantilaisten kotikirjastot. Sitä paitsi hän oli havainnut, että ranskalaisen nuorisovankilan kopeissa oli kirjajhyly. [K. X, s. 291-2, 281]

Aikaisemmin selostetussa Pohjanmaata koskevassa kirjoituksessaan (1869), jossa Snellman muisteli lukuseurojen lainakirjastoja, hän myös totesi arvostelevaan sävyyn, ettei muun takapajuisuuden kukkuraksi Pohjanmaalle ollut perustettu niin monia pitäjänkirjastoja kuin olisi ollut suotavaa. [K. X, s. 303] Se, että Snellman sisällytti samoihin kirjoituksiin ajatuksia sekä jo hävinneistä lukuseurojen kirjastoista että rahvaankirjastoista, ei liene sattuma. Snellmanin ihanteena oli nähtävästi sellainen myös rahvaan käyttöön tarkoitettu kirjasto, joka yhdistäisi lukuseurojen lainakirjastojen korkeatasoisuuden ja laajan valikoiman kansanomaisuuteen ja ilmaiseen tai ainakin huokeaan käyttöön.

Hän, niin kuin moni muukin aina tälle vuosisadalalle asti, piti Manchesterin kirjastoa esikuvana. Saksalaisen historiallisen kirjallisuuden lukemista Suomessa käsittelevässä artikkelissa (1855), johon sisältyi myös nostalginen muistikuva lukuseurojen lainakirjastoista, hän nostaa Manchesterin v. 1852 perustetun kirjaston tavoiteltavaksi esikuvaksi. Kuka tahansa kirjastonhoitaja saisi nykyäänkin olla tyytyväinen, jos osaisi näin erehtymättömästi painaa sormensa ajan valtimolle:

"Äskettäin olemme nähneet mainittavan esimerkin, miten kansanomaiseksi historiallinen lukeminen voi toisissa, sivistyneemmissä maissa tulla. Englannin kaupungeissa on keräyksen avulla perustettu vapaakirjastoja työväenluokkaa varten. Manchesterissakin on semmoinen kirjasto. Siitä lainattiin vuoden aikana enemmän kuin 70 000 kirjaa, ja kirjastossa kävijät lukivat hiukan useampia teoksia. Lainaajista oli 9/10 pikkukauppiaita, konttoristeja ja kauppapalvelijoita sekä mies- ja naispuolisia tehdastyöläisiä. Eniten luettuihin kirjoihin kuuluivat Napoleonin elämäkerta, joka oli vuoden kuluessa enemmän kuin 200 lainaajan luettavana, ja Macaulayn historia. Walter Scottin romaaneja ja niiden joukosta ennen kaikkea 'Kenilworthia' lainattiin ahkerasti. Myös 'Tuhat ja yksi yötä' kuului eniten luettuihin kirjoihin."

Tässäkin yhteydessä Snellman suuntasi kärjen kohti sivistyneistöä, lehtensä lukijoita kohti: "Milloin lukija uskookaan sen ajan koittavan, jolloin Suomen työväenluokka lukee semmoisia teoksia. Otaksomme, että monen, joka katsoo kuuluvansa sivistyneisiin, pitäisi joutua hiukan hämilleen ajattellessaan mainittuja Englannin kauppapalvelijoita ja tehdastyöläisiä." [K.V, s. 587]

Snellmanista eteenpäin

Snellmanista voi sanoa, että hänen kaikkia toimiaan, kirjoituksiaan ja ajatuksiaan hallitsi tieteellinen maailmankuva. Hänen peruskatsomuksensa olivat myös hyvin pysyviä. Lähes jokainen yksityiskohta hänen kirjoituksissaan voidaan yhdistää filosofiseen peruskatsomukseen. Snellmanin ajatusten järjestelmällisyyden ja pysyvyyden johdosta voi pitää perusteltuna tässä kirjoituksessa esitettyjä päätelmiä kirjaston paikasta ja merkityksestä hänen kansansivistysajattelussaan. Kirjastolle oli varattu paikka hänen järjestelmässään, vaikka hän

itse ei sitä kovin aktiivisesti pyrkinytkään täyttämään. Sen tekivät hänen fennomaaniset opetuslapsensa, jotka monessa muussakin suhteessa olivat paavillisempia kuin paavi itse.

Kirjoitukseni päätöksen muodostaa katsaus siihen, miten eräät Snellmanin aatteiden kannattajat sovelsivat hänen ohjelmaansa käytäntöön, erityisesti kirjastoja perustamalla ja edistämällä. Kirjastoista tuli fennomaanien tavaramerkki, mutta tutkimus ei ole toistaiseksi selvittänyt perusteellisesti mekanisme, jolla aate sovellettiin käytäntöön.¹⁹ Esittelen tässä niitä suuntia, joihin arvelen tutkimuksen olevan syytä edetä.

Snellman ei kirjoituksissaan kehottanut ensimmäisiä pitäjänkirjastojen perustajia ryhtymään toimeen, vaan reagoi jälkikäteen heidän aloitteisiinsa (jos silloinkaan). Tosin on huomattava, että 1800-luvulla painettu sana ei merkinnyt kaikkea, vaan yhtä suuri, ellei suurempikin merkitys oli henkilökohtaisella vaikuttamisella, keskusteluilla, väittelyillä ja innostavilla puheilla sekä kirjeillä. Ainakin yksi varhaisimmista kirjastointoilijoista, August Cygnæus, kuului Snellmanin välittömään vaikutuspiiriin sekä luentojen kuulijana että Fredrik Cygnæuksen veljenä. Monien ylioppilaiden taivoin hänkin kävi Kuopiossa v. 1844 ja tapasi Snellmanin. Cygnæuksen aikaisemmin mainittu kirjoitus Borgå Tidningissä v. 1846 tuntui sopivan erityisen hyvin Snellmanin aivoituksiin. Kirjoituksen pääasiana olivat pyhäkoulut, kansakoulun alkiot, mutta siinä oli peräkaneeetti myös kirjastoista. Vaikka Snellman ei omassa kirjoituksessaan (joulukuussa 1846) suoraan referoinut kirjastoja käsitellyttä osaa, niin rahvaan kirjastot kuitenkin lähes ensimmäistä kertaa ilmestyivät hänen kirjoituksiinsa juuri tässä yhteydessä.

Keväällä 1847 August Cygnæus vielä vieraili Pohjalaisessa osakunnassa innostamassa ylioppilaita mm. perustamaan kirjastoja. Pohjalaiset innostuivat asiaan ja perustivat, tosin pari vuotta mietittyään, erityisen yhdistyksenkin asiaa ajamaan. 1840-luvun lopulla Pohjalaisen osakunnan toimintaan tuli mukaan nuori ylioppilas G.Z. Forsman, kirjailijanimeltä Yrjö Koskinen (hän ei kuitenkaan ollut yliopistossa vielä v. 1847). Hän oli johtavia jäseniä kirjastoyhdistyksessä ja myöhemminkin toimi tarmokkaasti ja aloitteellisesti kirjastoasiassa ja myös kirjoitti asiasta ahkerasti. Hän liputti jo varhain Snellmanin aatteiden puolesta. Erityisen selvästi tämä tuli esiin v. 1856 arkkipiispa Edvard Bergenheimin piispantarkastuksen yhteydessä Pietarsaareissa. Paikkakunnan papiston ja arkkipiispan

neuvottelutilaisuuteen oli Vaasan lukion lehtori Forsman tehnyt yhden miehen komiteana valmiin kansansivistysohjelman, joka uskollisesti mutta luovasti heijasteli Snellmanin 1840-luvulta lähtien esittämiä kansakouluajatuksia. Kirjastoasiiaan Forsman otti kantaa ohjelmansa yhdeksännessä pykälässä:

"Kansakoulun tarkoitus ei voi koskaan olla välittää sivistystä sanan varsinaisessa merkityksessä. Todellinen sivistys on itekasvatusta ja voi, tosin suurin vaikeuksin, orastaa ilman kansakouluakin. Itekasvatuksen tärkeä edistämistapa on mahdollisuus lukea kotona, mikä helpoimmin järjestetään pitäjän- ja kyläkirjastojen avulla. Kirjastojen tulee olla kunnan tai kyläkunnan yksinomaisessa valvonnassa, niin että vain tilastollisia tietoja voidaan vaatia kansanopetuksen sihteerivirastolle. Kirjastojen viihtyisyyden [trefnad] ja kansan itekasvatuksen vuoksi tarvitaan riittävä kansankirjallisuus [folkskrifts-litteratur] kaikilla inhimilliseen tietämykseen kuuluvilla aloilla."²⁰

Pykälä on täynnä snellmanilaista aineksia. Forsman vain liitti rakennelmaan sen kiven, jolle Snellman oli jättänyt tyhjän tilan: mistä saadaan lukevista itseopiskelua varten. Ero, ehkä syvemmäsäkin mielessä, Snellmanin ja Forsmanin ajatustavan välillä oli Snellmanin ensisijaisessa luottamuksessa kaupallisiin kirjamarkkinoihin kirjallisuuden levityksessä. Forsman lähti alusta alkaen ajamaan kirjastoja kirjallisuuden levityskanavana (ei tietenkään ainoana).

Kolmas fennomaani, joka tässä yhteydessä on mainittava, on Zachris Joachim Cleve, kasvatustieteen professori, monella tavalla Suomen koulujen kehitykseen vaikuttanut mies²¹. Hän oli jo varhain kiinnostunut kirjastoista, itse asiassa esitti 1850-luvun puolivälissä samantapaisia pyhäkoulujen ympärille muodostettavia kyläkirjastoja kuin August Cygnæuskin. Myöhemmin hän oli jäsen siinä komiteassa, joka oli asetettu tarkastamaan Uno Cygnæuksen ehdotusta kansakouluasetukseksi. Cleve oli komitean kantavia voimia ja hän sai tehtäväkseen kirjoittaa mietinnön lopullisen tekstin, jonka mukaan asetus sitten kirjoitettiin. Kaksi komitean tekemää muutosta tai oikeastaan kokonaan uutta pykälää verrattuna U. Cygnæuksen ehdotukseen ovat erityisen kiinnostavia. Näistä toinen on komitean pöytäkirjojen mukaan selvästi Cleven ehdottama²². Pykälän lopulliseksi muodoksi asetukseen tuli (asetuksen suomenkielisessä käännöksessä):

"125§. Paitsi sitä opetusta, joka valtiolta palkka-apua nauttiva opettaja tahi opettajatar on velvollinen antamaan kouluun kirjoitetuille oppilaisille, sekä myöskin lapsille, jotka 124§:n mukaan siellä kesän aikana käyvät, pitää hänen, kumminkin yhtenä, mutta mieluummin kahtena jälkeenpuolisena viikossa olla semmoisille hengille apuna, jotka koulun läpi ovat käyneet tahi muuten tietoa ja sivistystä harrastavat, neuvomalla ja selittämällä heille hyödyllistä lukemista, kirjoituskokeiden läpikäymällä ja oikaisemalla sekä muulla semmoiselle, joka totisen taidon ja sivistyksen kartuttamiseksi voi olla."

Tästä pykälästä on sanottu, että siinä opettajalle annettiin myös "kyläinformaatikon" tehtävä²³. Säädös täydentää Snellmanin ajatusta koulun jälkeisestä itseopiskelusta. Snellman ei tässä yhteydessä puhunut kuin papiston valvonnasta, että koulusta päässyt todella lukee raamatunhistoriaa perheväelleen, mutta hän varmasti mielihyvin hyväksyi pykälässä tarkoitettua muunkin itseopiskelun tukemisen.

Kansakouluasetuksen 122§:ää on luonnehdittu Suomen ensimmäiseksi kirjastolaiksi: "Opetuksen edistämiseksi pitää jokainen koulu, jolle valtio apua antaa, varustettaman sopivilla opetuskapineilla, kuin myöskin siihen vähitellen hankittakoon kirjasto, josta sekä oppilaat, että muutkin opinhaluiset kuntalaiset voivat saada hyödyllistä lukemista." [AsK 12/11.5.1866] Komitean pöytäkirjasta ei löydy keskustelua tästä pykälästä. Cygnæuksen ehdotuksen vastaavassa kohdassa ei mainita kirjoja eikä kirjastoa ollenkaan, vain "tarpeellinen opetusmateriaali"²⁴. Cygnæus tuntuu kirjoituksistaan päätellen muutenkin olleen kliinisen puhdas kirjastoajatuksista; hänhän ei ollutkaan fennomaani. Erittain todennäköisesti Z. J. Cleve, jolle annettiin tehtäväksi kirjoittaa mietinnön lopullinen teksti, liitti pykälään maininnan kirjastoista.²⁵

Agathon Meurman, iskeväsänäinen publisisti, kirjoitti myös kirjastoista pitkän kirjaileja- ja lehtimiesuransa aikana. Pysyvimmän perinnön Suomen kirjastohistoriaan hän kenties jätti vanhemmalla iällään (1895) kirjoittamallaan kirjaselle "Juha Pynninen ja kansankirjastot. Wiisikymmenvuotinen muisto." Tällä kirjoituksella Meurman nosti Pynnisen fennomaanisen kirjastohistorian kantaisäksi, kulttuuriheerosten joukkoon.²⁶

Snellman tuntuu pitkään vastustaneen suurmieskultin synnyttämistä Suomen kulttuuriin. Nuorempana hän esim. suorastaan vähätteli Porthanin merkitystä. Tämä on luonnollista, kun ajattelee hänen

historianfilosofiaansa, joka ei aseta yksilöä keskipisteeseen. Kun 1860-luvulla kerättiin rahaa Porthanin muistopatsaaseen, Snellman kyllä oli mukana patsastoimikunnassa ja kirjoitti *Litteraturbladiin* artikkelin, "Kuka Porthan oli?" [K. X, s. 93-100], jossa pääosassa ei kuitenkaan ollut niinkään Porthan kuin "suomalainen kansanhengi". Vanhempana hänen asenteensa kuitenkin jossain määrin muuttui, mikä selvimmin ilmeni hänen suhteestaan Runebergiin. Hänen Runebergin haudalla pitämänsä suomen- ja ruotsinkielinen puhe oli jo varuksetta ihannoiva, tilannetta ajatellen varsin ymmärrettävästi, mutta aikaisemminkin Snellman oli ilmaissut Runeberg-ihailunsa. Snellmanille Runeberg oli erikielisiä kansanosia yhdistävä tekijä, kun odotettavissa oli painostusta Venäjän taholta.²⁷

Meurman ei kirjoittanut Juha Pynnisestä mitenkään yltiöhannoivasti, vaan pikemminkin koruttomasti, voisi sanoa: koruttomuutta glorifioiden. Pynninen oli Meurmanille kuin yksi Värikki Stoolin suomenkielisistä sankareista, jotka jäivät nimettömiksi, kun ruotsinkieliset esiintyivät omilla, todellisilla nimillään. Niinpä on luonnollista, että hän päättää kirjoituksensa Runebergin säkeeseen: "Virittäköön meissä uutta halua ja intoa se viisikymmenvuotinen Juha Pynnisen muisto, joka tänä vuonna käy umpeen. Olkoon se virkistävänä sateena sille aatteelle, jota tämä alhaisimmasta kerroksesta noussut mies ensimmäisenä julki lausui. Olkoon hän monellekin nuorukaiselle esimerkkinä, ettei niin alhaista tilaa ole, josta ei voi kohota kansansa muistettavaksi mieheksi. Ja totta tosiaan monen muistoa vietetään, jolla ei ole sitäkään merkitystä kansansa sivistyshistoriassa, kuin paimenpojasta kasvaneella Juha Pynnisellä, hän

'Pilven veikko, köyhä kerjäläinen'."

Kansankirjastotoiminnan syntyminen ja vakiintuminen tarvitsi uhrautuvaa innostusta, jota voi tässä edustaa August Cygnæus; poliittista konkretisointia, jota Yrjö Koskinen harrasti; lainsäädännöllisiä edellytyksiä, joita turvasi Z.J.Cleven toiminta; ja lopuksi mytologian, jonka Agathon Meurman sorvasi meidän aikaamme asti säilyneisiin muotoihin. Tärkeänä perustana oli kuitenkin J.W. Snellmanilta valmiina saatu filosofinen ja ideologinen rakennelma.

Hyväksytty julkaistavaksi 28.1.1992.

Viitteet

- 1 Juha Manninen: Sata vuotta J. V. Snellman-kirjallisuutta. Bibliografia. Teoksessa: Juha Manninen: Miten tulkita J.V. Snellmania? Kirjoituksia J.V. Snellmanin ajattelun kehittymisestä ja taustoista. Kuopio 1987 (Snellman-instituutin julkaisuja 5). S. 181-208.
- 2 Karl-Erik Henriksson: Juho Pynnisen herätysshuudon satavuotismuisto. Teoksessa : Pynnisen perintö. Kirjastoliikkeemme varhaishistoriaa. Hki 1946. S. 11.
- 3 Suomennettu: Persoonallisuuden aatteen spekulatiivisen kehittelyn koe, J.V. Snellmanin koottu teokset. I. Filosofisia kirjoituksia. Porvoo 1932. Viitataan tästä lähtien tähän Snellmanin koottujen teosten suomenkieliseen laitokseen tunnuksella: "K." osa- ja sivunumeroin. Milloin koottuihin ei lainauksen yhteydessä viitata, olen kääntänyt kyseisen kohdan itse.
- 4 Suom. Valtio-oppi, Koottu osa II.
- 5 Snellmanin ja Hegelin näkemysten eroista ks. Juha Manninen: "...Se voitti itselleen vain sivistyksen voitot" - Suomen hegeliläisyyden perusteemoja. Teoksessa: Hyöty sivistys, kansakunta. Toim. Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto. Oulu 1986. S. 111-184 (erit. s. 144); sekä Juha Manninen: G.W.F. Hegelin ja J.V. Snellmanin yhteiskunnallis-poliittisten katsomusten eroja. Teoksessa: Juha Manninen: Miten tulkita J.V. Snellmania? S. 9-22. Muita Snellmanin filosofiaa esitteleviä ja tulkitsevia teoksia ovat julkaisseet Juha Manninen, Reijo Wilenius, Pertti Karkama, J.E. Salomaa ym. Vuoteen 1981 ilm. teokset ks. Mannisen edellämain. bibliografia. Myöhemmistä teoksista mainittakoon erit. Pertti Karkama: J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka. Hki 1989.
- 6 Manninen 1986 s. 144.
- 7 Siteerattu teoksessa: Kansa liikkeessä. Hki 1987. S. 129.
- 8 Plan till handelsskola (från år 1849), JVS:n käsikirjoituskok. IV A5 b, HYK.
- 9 Esim. Yrjö Koskisen Nuijasota-teoksesta: Litt.blad 2(Feb) 1857: 64.
- 10 Historiallinen paradoksi: 1920-luvulla nuoren kirjastovaikuttajan Helle Kannilan mielestä Eugène Suen romaanisarja "Pariisin salaisuudet" oli kirjastoon sopimaton, syynä sen "räikeät kuvaukset kaikenlaisista julmuuksista ja rikoksista". Ks. Eija Eskola: 1920-luvun suomennettu kaunokirjallisuus ja yleiset kirjastot. Arvosteleva kirjaluettelu ja kirjjanvalitsijat portinvartijoina. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Kirjastotiede ja informatiikka, kevät 1991, s. 27.
- 11 Esim. Saima 15/10.4.45 Folkskolans inrättning: "[...] all läsning i skolan bör betraktas mindre såsom ett insamlande af kunskaper än såsom en öfning i konsten att förvärfva dem".
- 12 Ainakin yhden pitäjänkirjaston hoitaja on ottanut vaarin Snellmanin suosituksesta, nimittäin Lempäällä kirjaston (per. 1861), jonka Lukemiston kappaleeseen (2. osa) voi tutustua nykyään Tampereen yliopiston kirjastossa. Kirjaston perustaja sattui kyllä myös olemaan kirjan toimittajan etä-sukulainen.
- 13 Jos oikein tarkkoja ollaan, niin kenties kaikkein ensimmäisin Saiman maininta rahvaan kirjastoksi katsottavasta laitoksesta on lehden n:ossa 20/23.5.1846 [En qvinnas verksamhet], jossa kerrotaan englantilaisen kveekarinarin Elizabeth Fryn muun toimintansa ohessa perustaneen "hyödyllisiä ja opettavaisia kirjastoja" maansa rannikkovartioston asemille.
- 14 (Per) August Cygnæuksesta, ks. artikkeliani Kirjastotiede ja informatiikka -lehdessä 10(2): 57-69, 1991.
- 15K. Werkko. Tietoja ja mietteitä kansa- ja lastenkirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875. Jyväskylä 1879. S. 131.
- 16 Artikkelisi sisältyi myös Agathon Meurmanin suomentamaan Snellmanin kirjoitusten valikoimaan, "J.V.Snellman'in kirjoituksia aikakauskirjallisuuden alalla", toinen vihko. Hki 1881. S. 48-57.
- 17 Muista kirjastotyypeistä, kuten akateemisista ja koulukirjastoista Snellmanilla on myös mielipiteitä, joskin hajanaisia. Toivon voivani käsitellä niitä muussa yhteydessä.
- 18 Tämän syyn mainitse myös Yrjö Koskinen: Suomen kansan historia. 3. p. Hki 1933. S. 742. Myöhempi tutkimus on esittänyt syiksi myös väsähtämisen ja kirjakauppalaitoksen kohentumisen.
- 19 Fennomaanien todellinen osuus kirjastojen perustajista ja ylläpitäjistä on toistaiseksi tutkimatta.
- 20 Ruotsink. alkuteksti julk. M. Ruuth: Kansanvalistustyön suunnittelu arkkipiispa Bergeheimin tarkastusmatkalla v. 1856. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 15-18(1925-1928). Hki 1936. Käännös pohjautuu käännökseen Marjatta Okon artikkelissa "Kansankirjastojen synty" teoksessa: Kirja Suomessa 500 vuotta. Hki 1991. S. 84-93.

- 21 Clevestä koulu- ja kasvatusajattelijana ks. Jaakko Stenius: Z.J.Cleve. Suomen koulujen isä. I-II. Vammala 1938; sekä Kari Väyrynen: Persoonallinen tieto ja koulu. "Suomen koulujen isän" Z.J. Cleven dialektinen kasvatuskäsitys. Teoksessa: Hyöty, sivistys ja kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa. Toim. Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto. Oulu 1986. S. 321-348. Cleven ja Forsmanin yhteistyöhön esim. Kansanvalistusseuran perustamisen yhteydessä joudun palaamaan toisessa yhteydessä.
- 22 Valtionarkisto. Kansakoulukomitea 1861, käsin kirjoitettu pöytäkirja s. 68, 22.10.1861.
- 23 Esko Häkli: Kansankirjastot ja Suomen henkinen kulttuuri. Opusculum 1981, s. 58.
- 24 Cygnæuksen ja komitean ehdotusten vertailu ks. Gustaf F. Lönnbeck: Folskoleidéns utveckling i Finland från nittonde århundrades början till 1866. Hfors 1887. Tämä kohta s. 80.
- 25 Esim. Meurman ei komitean loppuvaiheissa voinut osallistua komitean työhön, ks. Virkkunen: Agathon Meurman. Henkilö ja elämäntyö, II. Hki 1938. S. 149.
- 26 K.Werkko (esim. Tietoja ja mietteitä..., s. 270-271 sekä Tutkimuksia kansankirjaston asiassa 1892, s. 29-38) oli toki jo tuonut Pynnisen tietoisuuteen.
- 27 Kootut X, s. 414-417; Runeberg-kultin kehityksestä ks. Yrjö Hirn: Runebergskulten (Hfors 1935). Hirn jopa arvelee kultin saaneen "tunnussanansa" Snellmanin hautapuheesta; ks. myös Pertti Karkama: Vapauden muunnelmat. J.L.Runebergin maailmankatsomus hänen epiikkansa pohjalta. Hki 1982. S. 9-15.